

РОЗДІЛ 6 ПРАВО

УДК 34.176.392

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2024.1.19>

Бабікова Олена Сергіївна,

доктор юридичних наук, професор,

директор Науково-дослідного інституту проблем досудового розслідування,

професор кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ

ORCID ID: 0000-0001-6578-9979

ЩОДО ПИТАННЯ СУТНОСТІ ПРЕДМЕТУ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ТА АДМІНІСТРАТИВНИХ ДЕЛІКТІВ В СФЕРІ ОХОРОНИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

SEPARATE ASPECTS OF THE ISSUE OF DEFINING THE SUBJECT OF CRIMINAL OFFENSES AND ADMINISTRATIVE OFFENSES IN THE FIELD OF CULTURAL HERITAGE PROTECTION

Статтю присвячено дослідженню питання з'ясування ознак предметів кримінальних правопорушень, відповідальність за які передбачено ст. 178 КК «Пошкодження релігійних споруд чи культових будинків» та ст. 179 КК України «Незаконне утримання, осквернення або знищення релігійних святинь» КК України, а також питанню відмежування розглядуваних кримінальних правопорушень від суміжних адміністративних деліктів. Зокрема наголошено, що ознаками предмету кримінального правопорушення є: фізична – характеризує фізичний стан предмета, тобто його матеріальність, кількість, якість, форму, стан, структуру; соціальна – відображає значення предмета кримінального права для людини, показує його місце у системі благ, які підлягають кримінально-правовій охороні; юридична – характеризує предмет у кримінально-правовому аспекті. Визначення предмету кримінального правопорушення, чітке виокремлення його ознак та опис останніх в законі про кримінальну відповідальність прокладає правильний шлях правозастосовним органам, сприяє виключенню помилок, підвищенню рівня правосвідомості населення в цілому. Щодо встановлення предмету адміністративного правопорушення, то воно прокладає правильний шлях правозастосовним органам, сприяє виключенню помилок, підвищенню рівня правосвідомості населення в цілому. Автором наведено думку, яка обґрунтовує неточність кримінального закону, використання тавтології, неухважність та байдужість з боку законодавця під час прийняття законодавчих актів, особливо в сфері, яка має можливість найбільше обмежувати права і свободи громадян, може посягати хаос у правозастосовчій практиці. Одноманітність у застосуванні кримінального закону може бути досягнута в тому числі шляхом перегляду понять, які використовуються в кримінальному праві, однак періодично підлягають переосмисленню та перегляду в зв'язку з появою нових, таких що не відповідають існуючим поняттям. Дана позиція безпосередньо стосується поняття «предмету кримінального правопорушення», яка на погляд автора, не відповідає вимогам та реаліям сьогодення.

Ключові слова: предмет кримінального правопорушення, культурна спадщина, релігійні святині, споруди, культові будинки, пам'ятка культури.

The article is devoted to the study of the issue of finding out the signs of the objects of criminal offenses, the responsibility for which is provided by Art. 178 of the Criminal Code "Damage to religious buildings or houses of worship" and Art. 179 of the Criminal Code of Ukraine "Illegal possession, desecration or destruction of religious shrines" of the Criminal Code of Ukraine, as well as the issue of distinguishing the considered criminal offenses from related administrative offenses. In particular, it was emphasized that the signs of the subject of a criminal offense are: physical – characterizes the physical state of the subject, that is, its materiality, quantity, quality, shape, condition, structure; social – reflects the meaning of the subject of criminal law for a person, shows its place in the system of benefits that are subject to criminal law protection; legal – characterizes the subject in the criminal and legal aspect. Defining the subject of a criminal offense, clearly distinguishing its features and describing the latter in the law on criminal liability paves the right path for law enforcement agencies, helps to eliminate mistakes, and increase the level of legal awareness of the population as a whole. As for establishing the subject of an administrative offense, it paves the right path for law enforcement agencies, helps to eliminate mistakes, and increase the level of legal awareness of the population as a whole. The author gives an opinion that justifies the inaccuracy of the criminal law, the use of tautology,

inattention and indifference on the part of the legislator during the adoption of legislative acts, especially in the area that has the ability to limit the rights and freedoms of citizens the most, can sow chaos in law enforcement practice. Uniformity in the application of the criminal law can be achieved, including by revising the concepts used in the criminal law, but periodically subject to rethinking and revision in connection with the appearance of new ones that do not correspond to the existing concepts. This position directly concerns the concept of "the subject of a criminal offense", which, in the opinion of the author, does not meet the requirements and realities of today.

Key words: *the subject of a criminal offense, cultural heritage, religious shrines, buildings, houses of worship, monument of culture.*

Вступ. Сьогодні в Україні відбуваються численні процеси, які стосуються не лише внесення змін в діюче законодавство, активної євроінтеграції норм законодавства України в законодавств країн ЄС, але й питань реформатування як самої держави, так і суспільства, що викликано діючим військовим станом, агресією з боку РФ, процесами внутрішнього та зовнішнього переміщення населення тощо. Не останнє місце в об'єднанні населення країни займає релігія, церква та її можливості у вирішенні цього питання.

В аспекті здійснюваного дослідження, нас найбільше цікавлять ст. ст. 178, 179 КК України та ст. 92 КУпАП України, а саме їх предмет. Найперше вбачається, що об'єктивна сторона розглядуваних правопорушень суттєво різняться, водночас, предмети останніх, які і об'єкти, мають спільні риси.

Аналіз результатів останніх досліджень. Серед вчених, які присвячували свої роботи питанням дослідження характеристики предмета розглядуваних адміністративних і кримінальних правопорушень можна назвати таких, як: П.С. Берзін, В.І. Борисов, І.А. Ботнарченко, О.Ю. Вітко, С.Т. Гончарук В.В. Гордієнко, Т.О. Гуржій, О.Ю. Дрозд, О.О. Дудоров Д.В. Казначєєва, Р.А. Калюжний, В.К. Колпаков, Л.С. Кучанська, Ю.О. Мельник, О.І. Остапенко, Є.М. Попович, М.А. Рубашенко, А.В. Савченко, В.Я. Тацій, В.І. Тютюгін та багато інших.

Згадані науковці досліджували предмет кримінального правопорушення як обов'язкову ознаку різних складів кримінальних правопорушень, в тому числі досліджували предмет злочину виключно в теоретичному аспекті. Водночас, згаданими вченими не здійснювалась порівняльна характеристика таких предметів, наявність яких є обов'язкова при вчиненні окремих кримінальних чи адміністративних правопорушень в аспекті їх відмежування.

Метою цієї статті є дослідження ознак та основних характеристик предмету кримінальних правопорушень, відповідальність за які передбачено ст. 178 та 179 КК України та критеріїв, які допомагають відмежувати кримінальні правопорушення від суміжних адміністративних правопорушень.

Виклад основного матеріалу. В теорії кримінального права України під предметом криміналь-

ного правопорушення прийнято розуміти будь-які речі матеріального світу, з певними властивостями яких кримінальний закон пов'язує наявність у діях особи ознак конкретного складу кримінального правопорушення. До предмета кримінального правопорушення відносять тільки певні речі, а не будь-які цінності. В описі того чи іншого кримінального правопорушення найчастіше вказується саме на певні речі, точніше, на їх ознаки та властивості [1]. Він є факультативною ознакою об'єктів кримінального правопорушення, тому що виявляється не у всіх злочинах.

Ознаки предмету кримінального правопорушення: фізична – характеризує фізичний стан предмета, тобто його матеріальність, кількість, якість, форму, стан, структуру; соціальна – відображає значення предмета кримінального права для людини, показує його місце у системі благ, які підлягають кримінально-правовій охороні; юридична – характеризує предмет у кримінально-правовому аспекті.

Від предмета кримінального правопорушення слід відрізнити знаряддя та засоби вчинення кримінального правопорушення, що належать до ознак об'єктивної сторони злочину. *Предмет кримінального правопорушення* – це те, на що впливає злочинець, а *знаряддя та засоби* – це ті предмети, котрі використовує злочинець при вчиненні кримінального правопорушення, за допомогою яких вчиняється злочинне діяння. Поділення умовне й залежить від типу злочинного діяння. Наприклад, зброя при її викраденні – це предмет злочину, але при вбивстві за допомогою цієї зброї – це вже знаряддя вчинення злочину; документ при його підробленні – предмет, а при викраденні з його використанням – засіб вчинення злочину [2, с. 101, 102].

Визначення предмету кримінального правопорушення, чітке виокремлення його ознак та опис останніх в законі про кримінальну відповідальність прокладає правильний шлях правозастосовним органам, сприяє виключенню помилок, підвищенню рівня правосвідомості населення в цілому.

В свою чергу предмет адміністративного правопорушення необхідно розглядати як невід'ємну складову та матеріальну основу його безпосе-

реднього об'єкта, тобто як окрему його частину [3]. Адже об'єкт кримінального правопорушення має більш узагальнений вигляд й сприймається абстрактно, на відміну від предмета, який має, як нами зазначено вище, свої конкретні властивості, ознаки, характеристики тощо.

Як ключова соціальна категорія, суспільні відносини завжди мисляться у нерозривній єдності своїх складових елементів: певних соціальних зв'язків, їх учасників, а також предмета (явища об'єктивної дійсності, «навколо» якого вони виникають). Твердження про здатність одного з цих елементів (частини) бути безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення, фактично підносить його до рівня самих суспільних відносин (цілого). А це явно суперечить правилам формальної логіки, котра відкидає можливість ототожнення понять з різним фактичним обсягом [4, с. 26].

Ідея про розмежування предмета та безпосереднього об'єкта адміністративного правопорушення дістала розвитку й на законодавчому рівні. У переважній більшості прийнятих і нині діючих нормативних актів розглядувані поняття не ототожнюються. Поряд з цим, незважаючи на істотний прогрес у розумінні (трактуванні) предмета адміністративного правопорушення та його співвідношення з іншими правовими категоріями, законодавчі інтерпретації цього поняття досі є суперечливими.

З теоретичної точки зору необхідно додати також, що якщо раніше під предметом і кримінального правопорушення і адміністративного правопорушення (делікту) малися на увазі лише фізичні тіла (речі) – радянська доба, то сьогодні крізь теорію пізнання термін предмет кримінального/адміністративного правопорушення використовується для позначення сторін, властивостей і відношень навколишнього світу, виділених в процесі практики прикладання пізнавальних зусиль на об'єкт. Саме з такого розуміння предмета виходить сучасна правова наука: адміністративна та кримінальна. Показовим в цьому аспекті видається визнання предметами правопорушень таких нематеріальних об'єктів, як, наприклад, електрична та теплова енергія, які по суті не мають ознак предмета кримінального правопорушення, якщо підходити до його розуміння чисто формально.

На нашу думку, об'єкти культурної спадщини як предмет кримінальних чи адміністративних правопорушень, мають свою, властиву лише їй природу, характеристики, властивості, тобто культурна спадщина – це не лише речі матеріального світу, цінності, прикраси, будівлі, предмети як

такі, а й «дух епохи», через який ми сприймаємо ці предмети і навпаки. Культурна спадщина – поняття набагато ширше та глибше, ніж те, що надається законом.

Захист об'єктів культурної спадщини здійснюється в першу чергу на основі положень міжнародних актів, і в зв'язку із тим, що Україна на сьогодні знаходиться у збройному конфлікті, то в першу чергу це: ст. ст. 27, 56 Положення про закони і звичаї суходільної війни що є додатком до Гаазької конвенції (IV) про закони і звичаї війни на суходолі 1907 р.; Конвенція про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 р.; Другий протокол 1999 р. до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 р.; ст. 53 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12.08.1949, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, від 08.06.1977р.

Статтею 92 КУпАП «Порушення вимог законодавства про охорону культурної спадщини» передбачено відповідальність за: ухилення від підписання охоронних договорів на пам'ятки культурної спадщини; порушення режиму використання пам'ятки культурної спадщини; порушення режиму історико-культурного заповідника чи історико-культурної заповідної території; проведення ремонтних, реставраційних, реабілітаційних робіт на пам'ятці культурної спадщини, зміна призначення пам'ятки культурної спадщини, її частин та елементів, здійснення написів, позначок на ній, на її території та в її охоронній зоні без письмового дозволу відповідного органу охорони культурної спадщини; ухилення від передачі в установленому порядку знайдених під час археологічних розвідок, розкопок рухомих предметів, пов'язаних з нерухомими об'єктами культурної спадщини, на постійне зберігання до музеїв (державних фондосховищ), у яких зберігаються музейні предмети і музейні колекції, що є державною власністю і належать до державної частини Музейного фонду України [5].

Таким чином, предметом даного адміністративного правопорушення можуть виступати: пам'ятки культурної спадщини; частини та елементи пам'ятки культурної спадщини; рухомі предмети, пов'язані з нерухомими об'єктами культурної спадщини. Законом України «Про охорону культурної спадщини» в ст. 1 надаються визначення: пам'ятки культурної спадщини, рухомих предметів, пов'язаних з нерухомими об'єктами культурної спадщини. Водночас, жодних згадувань про частини пам'яток культурної спадщини в даному Законі не йдеться. На наш погляд, законодавець повинен був звернути увагу

і цей предмет, адже його визначення має значення на правильне застосування розглядуваної норми законодавства про адміністративну відповідальність. Так, наприклад, під притягнення особи до встановленої законом відповідальності може виникнути питання: чи виступає предметом складу адміністративного правопорушення скринька, в якій зберігався предмет, що є пам'яткою культурної спадщини чи ні або опора, на який розташований той чи інший предмет тощо?

Отже, предметом розглядуваного адміністративного правопорушення (делікту) можуть виступати цілий ряд предметів, ознаки яких, так само як і характеристики, не завжди чітко визначені чинним законодавством України.

Відповідно положень основного закону та ст. 5 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації»: В Україні здійснення державної політики щодо релігії і церкви належить виключно до відання України. Церква (релігійні організації) в Україні відокремлена від держави. Але саме держава захищає права і законні інтереси релігійних організацій; сприяє встановленню відносин взаємної релігійної і світоглядної терпимості й поваги між громадянами, які сповідують релігію або не сповідують її, між віруючими різних віросповідань та їх релігійними організаціями; бере до відома і поважає традиції та внутрішні настанови релігійних організацій, якщо вони не суперечать чинному законодавству [6]. Сьогодні хотілось би особливо наголосити на тому, що держава повинна саме охороняти та захищати вірян, незалежно від їх віросповідання, надавати можливість та право справляти свої обряди та проводити таїнства без втручання держави в особі різного роду державних органів, бо для багатьох людей – це останній прихисток, спасіння, й люди не бажають приймати участь в політичних чварах. Хочеться вірити, що церква не перетвориться на ядро різноманітних чвар, інструмент політичного тиску, забуваючи про справжнє призначення цього інституту в процесі регулювання суспільних відносин.

Поняття «культурна спадщина» відповідно до положень ст. 1 Закону України «Про охорону культурної спадщини» - це сукупність успадкованих людством від попередніх поколінь об'єктів культурної спадщини. Розглядуване поняття є доволі широким і включає в себе, безперечно, релігійні споруди, культові будинки, релігійні святині тощо.

В свою чергу законом України про кримінальну відповідальність передбачено відповідальність за ряд суспільно небезпечних діянь, які посягають на культурну спадщину, а саме: ст. 178 КК передбачено відповідальність за пошкодження

релігійних споруд чи культових будинків, ст. 179 КК – за незаконне утримування, осквернення або знищення релігійних святинь, ст. 180 КК – за перешкоджання здійсненню релігійного обряду та ст. 181 КК – за посягання на здоров'я людей під приводом проповідування релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів. Якщо останньою статтею (ст. 181 КК України) передбачено відповідальність за перешкоджання здійсненню певних дій, то ст.ст. 178, 179 КК мають визначені диспозицією предмети кримінальних правопорушень: релігійні споруди чи культові будинки та релігійні святині [7].

Культові споруди – це споруди, які призначені для проведення обрядів, свят, ритуалів, звичаїв, притаманних тій чи іншій релігії або релігійній течії. К. с. різняться буд. матеріалами, плануванням, пропорціями, об'ємно-простор. вирішенням та ін. особливостями, встановленими канонами відповід. релігії. На території України археологами виявлено К. с. політеїст. релігій, які зараховують до періодів мідного, бронз., заліз. віків, – т. зв. мегаліт. споруди, або мегаліти, що пов'язані з поховал. культом: дольмени чи кам'яні скрині (Волинь, Поділля, Крим); менгіри (Крим). К. с. серед. віків язичниц. релігії – капища з ідолами, жертovníками (тер., засел. сх.-слов'ян. племенами). Ранньохристиян. К. с. – базиліки (Херсонес). В Україні представлені осн. види К. с. монотеїст. релігій: у православ. християн і греко-католиків – церкви (гол. храм монастиря або міста – собор) з дзвіницями, каплиці; у католиків – костели (гол. храм – кафедра), каплиці; у протестантів – доми молитви, кірхи, баптистерії. У релігії ісламу (магометанство, мусульманство) – мечеті з мінаретами; в юдаїзмі – синагоги, або божниці. Таке визначення надається Енциклопедією сучасної України. [8, с. 94-95]. Водночас, в нормативних актах відсутнє визначення «релігійних споруд», «культових будинків» та «релігійних святинь», що унеможливило застосування розглядуваних норм на практиці. І на наше переконання, це питання є принциповим, адже аналогія кримінальним законом прямо заборонена (ч. 4 ст. 3 КК України), тому й використовувати в законі про кримінальну відповідальність поняття, які не визначені безпосередньо законом, при притягненні особи до кримінальної відповідальності, не можна. Також хотілося б додати, що поняття «культурна спадщина», на наше переконання, включає в себе й «духовну культуру» суспільства на певному етапі його розвитку.

Наведемо визначення цього явища. Духовна культура – багатопланове утворення, що включає

в себе пізнавальну, моральну, художню, правову й інші культури; це сукупність нематеріальних елементів: норми, правила, закони, духовні цінності, церемонії, ритуали, символи, міфи, мова, знання, звичаї [1]. Духовна культура не отримує втілення в об'єктивній реальності, але при цьому має величезне значення для розвитку як суспільства окремої країни, так і всього людства загалом. Водночас, будь-який об'єкт нематеріальної культури має потребу в матеріальному посереднику, наприклад – книга.

Або, духовна культура – сфера людської діяльності, що охоплює різні сторони духовного життя людини і суспільства. Духовна культура містить у собі форми суспільної свідомості і їхнє втілення в літературні, архітектурні й інші пам'ятники людської діяльності. Виступаючи якісним показником духовного життя суспільства, духовна культура по своїй суті структурі духовної сфери громадського життя, що як систему являє собою єдність таких компонентів, як духовна діяльність, духовні потреби, духовне споживання, соціальні інститути, духовні відносини і спілкування [9].

Отже, що згадані вище поняття мають більш глибоку природу та відносяться до найбільш важливих соціальних цінностей, останні ж підлягають ретельній систематизації та впорядкуванню задля внесення відповідних змін до вітчизняних законодавчих актів для забезпечення здійснення ефективного їх захисту з боку держави.

З огляду на різноманітні бачення та висловлювання Верховного Суду з одних й тих самих питань загалом, існування розбіжностей у практиці судів першої інстанції, законодавець сьогодні повинен більш ґрунтовно підходити до визначення елементів складів кримінальних правопорушень з ура-

хуванням не лише вимог законодавчої техніки, а й практики застосування прийнятих ним норм.

Висновки. Неточність кримінального закону, використання тавтології, неуважність та байдужість з боку законодавця під час прийняття законодавчих актів, особливо в сфері, яка має можливості найбільше обмежувати права і свободи громадян, може посягти хаос у правозастосовчій практиці. Одноманітність у застосуванні кримінального закону може бути досягнута в тому числі шляхом перегляду понять, які використовуються в кримінальному праві, однак періодично підлягають переосмисленню та перегляду в зв'язку з появою нових, таких що не відповідають існуючим поняттям. Дана позиція безпосередньо стосується поняття «предмету кримінального правопорушення», яке на наш погляд, не відповідає вимогам та реаліям сьогодення.

Приєднання України до міжнародних договорів, які забезпечують збереження предметів культурної спадщини говорить про пріоритет охорони вказаних суспільних відносин, особливо з огляду на відновлення та збереження ідентичності українського народу під час загрози її втрати в зв'язку із захопленням територій та переходу останніх під владу окупаційних органів держави-агресора. Розглядувані норми, які охороняють об'єкти культурної спадщини є бланкетними, а отже потребують законодавчого підґрунтя. Таким чином, без врегулювання порушеного питання, без чіткого визначення предмету розглядуваних правопорушень (кримінальних/адміністративних), не можна чекати від правозастосовних органів належного реагування на такі порушення та ефективного застосування механізмів охорони культурної спадщини в Україні.

REFERENCES:

1. Iurydychna entsyklopediia [Legal encyclopedia]: V 6 t. /Redkol.: Yu70 Yu. S. Shemshuchenko (holova redkol.) ta in. Kyiv.: «Ukr. entsykl.», 1998. ISBN 966-7492-00-1.
2. Kryminalne pravo Ukrainy: Zahalna chastyna: [pidruchnyk dlia studentiv yuryd. spets. vyshch. zakladiv osvity] [Criminal law of Ukraine: General part] / M. I. Bazhanov, Yu. V. Baulin, V. I. Borysov ta in.; za red. M. I. Bazhanova, V. V. Stashysa, V. Ya. Tatsiia]. – Kyiv-Kharkiv: Yurinkom Inter-Pravo, 2002. 416 s.
3. Hurzhii T.O. Predmet administratyvnoho prostupku [The subject of an administrative offense] / T.O. Hurzhii // Yurydychni naukovyi elektronnyi zhurnal. - 2016. № 2
4. Hurzhii T.O. Predmet administratyvnoho deliktu [Subject matter of administrative tort] / T.O. Hurzhii // Pravo Ukrainy. 2006. № 7
5. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia, Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainiskoi RSR (VVR) [Code of Ukraine on Administrative Offenses, Bulletin of the Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR (VVR)] 1984, dodatok do № 51, st.1122 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>
6. Zakon Ukrainy «Pro svobodu sovisti ta relihiini orhanizatsii» Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR (VVR) [Law of Ukraine "On Freedom of Conscience and Religious Organizations" Bulletin of the Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR (VRS)], 1991, № 25, st.283, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text>
7. Kryminalnyi kodeks Ukrainy Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR) [Criminal Code of Ukraine Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (VRU)], 2001, № 25-26, st.131, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
8. Boliuk O. M. Kultovi sporudy [Religious buildings] // Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy / Hol. redkol.: Dziuba I.M. [ta in.]; NAN Ukrainy, NTSh. Kyiv : Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy, 2016. T. 16. ISBN 978-966-02-7998-8
9. Bychko A. K., Bychko I. V., Tabachkovskiy V. H. Istoriiia filosofii. [The history of philosophy]. Kyiv, 2001.